

## نظام‌های ارزشی و هویت ملی

(مطالعه موردی: دانش‌آموزان پسر متوسطه شهر میاندوآب در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰)

حسین میرزایی، استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد\*

بابک نظری، کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز

### چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی ارتباط نظام‌های ارزشی با هویت ملی دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه شهر میاندوآب در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ است. روش تحقیق پیمایشی و جامعه آماری کلیه دانش‌آموزان مقطع متوسطه (۲۴۲۳ نفر) شهر میاندوآب و حجم نمونه ۳۰۰ نفر بوده است. روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای بوده و از پرسشنامه استاندارد و همچنین محقق ساخته برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. اعتبار ابزار اندازه‌گیری از نوع صوری و پایایی آن با استفاده از روش آلفای کرونباخ به ترتیب ۰/۸۹ و ۰/۸۰ برآورد شده است. نظام‌های ارزشی براساس تقسیم‌بندی شش‌گانه آلپورت بررسی شده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد به جز ارزش‌های اقتصادی، بین دیگر ابعاد نظام ارزشی (به ترتیب ارزش‌های دینی، علمی، هنری، اجتماعی و سیاسی) رابطه معنادار، مستقیم و مثبت با هویت ملی دانش‌آموزان وجود دارد. همچنین، نتایج حاصل از رگرسیون چندمتغیره نشان داد که ۲۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته هویت ملی توسط متغیر ارزش‌های دینی تبیین می‌شود.

واژه‌های کلیدی: نظام ارزشی، هویت ملی، ارزش‌های دینی، دانش‌آموزان، میاندوآب.

## بیان مسأله

در دنیای متحول کنونی، جوامع در ابعاد و زمینه‌های مختلف دچار تغییر و تحول می‌شوند، از جمله مهم‌ترین این تحولات، تغییر در ارزش‌های اجتماعی آنهاست. تحولات ارزشی جوامع توجه بسیاری از جمله جامعه‌شناسان و روان‌شناسان اجتماعی را به خود جلب کرده است. این ارزش‌ها علاوه بر این که نقش اساسی در هدایت و تکوین انسان‌ها برعهده دارند، در پیدایش و چگونگی ارتباطات بین فرهنگی و کشوری، نوع انتخاب و گزینش تکنولوژی و استفاده از علوم نیز تأثیرگذار هستند. امروزه تداوم تحولات ارزشی با عنایت به نوع و جهت این تحولات و شدت آنها باعث به وجود آمدن توافقات، اتحادها، آشوب‌ها و تناقض‌های گوناگون در جهان شده است. شخصیت انسان امروزی از کثرت ارزش‌ها و هنجارهای ناهمخوان ترکیب یافته است، که او را در کشاکش مسیرهای زندگی به حیرانی کشانده است.

«ارزش‌ها» الگوهای اجتماعی هستند که در حد پذیرش‌شان توسط گروهی از افراد، مبنایی برای ایجاد انتظارات مشترک و معیاری برای هدایت و تنظیم رفتار و هویت‌یابی افراد فراهم می‌کنند. استناد به ارزش‌ها نزد جامعه‌شناسان کلاسیک و جدید عمومیت داشته و دارد. جامعه‌شناسی، «پدیده اجتماعی ارزش‌ها» را منشأ اثر اجتماعی و یکی از عناصر اساسی فرهنگ می‌داند؛ زیرا در ورای همه انواع رفتارها و طرز تفکر جمعی و در پشت کلیه سازمان‌ها، مدل‌ها و علائم، جهانی از فکر و ارزش‌ها نهفته است.

هویت افراد با تکیه بر ارزش‌ها شکل می‌گیرد و ارزش‌ها مبنای شکل‌گیری هویت اجتماعی هستند. از منظر روان‌شناسی اجتماعی، ارزش‌ها جهت‌گیری شخصیتی هستند و معیار انتخاب و تصمیم‌گیری قرار می‌گیرند. از این جهت، ارزش‌ها اموری مطلوب بوده، انتخاب را ساده‌تر می‌کنند همچنین، از خلال بررسی ارزش‌های هر جامعه می‌توان به اعتقادات، نگرش‌ها، قضاوت و هویت در معنای اجتماعی آنها پی برد. ارزش‌ها والاترین عنصر فرهنگی هستند، در انتخاب کنش‌های اجتماعی تأثیر دارند و مبنای شکل‌گیری هویت اجتماعی افراد می‌گردند (علمی، ۱۳۸۸: ۱۰۹).

ارزش‌ها فراهم آورنده معیارهایی رفتاری و نگرشی افراد

جامعه هستند. اگر ارزش‌ها دچار شوک یا بحران شوند، فرهنگ عمومی نیز دچار بحران خواهد شد. ارزش‌ها علاوه بر بعد فردی در نظام اجتماعی هم تأثیرگذارند؛ تا جایی که گفته می‌شود حفظ حکومت به حفظ ارزش‌ها و هویت ملی و فرهنگی جامعه وابسته است. اینگلههارت بر تغییر نظام ارزشی جوامع و تغییر نظام ارزشی نسل‌های قدیم و جدید تأکید دارد (آزادمرزآبادی، ۱۳۸۷: ۱۱۶).

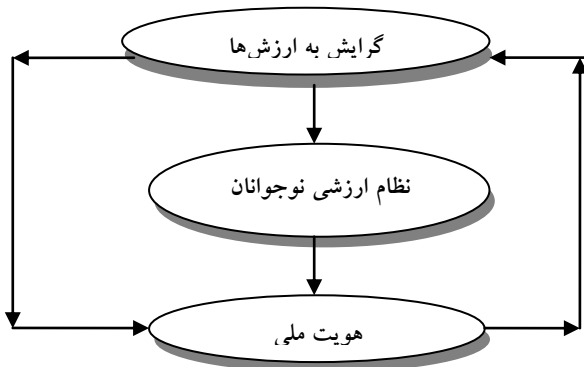
مطالعه نظام ارزشی و هویت ملی از جهات مختلفی مهم و ضروری است: از یک سو بسیاری موضوع هویت را رکن مهم شکل‌گیری شخصیت و رفتار انسان می‌دانند و در حقیقت، تحقیق در این رابطه را به منزله شناخت مبانی رفتاری و نظام ارزشی افراد تلقی می‌کنند. امروزه علاوه بر نظام ارزشی موضوع هویت افراد و جوامع نیز به شدت در حال تغییر و دگرگونی است؛ چنانکه «تضادهای فرهنگی و قومی» که ناشی از ظهور هویت‌های محلی است، منبع اصلی چالش‌ها در دوران کنونی به حساب می‌آید. این مسأله خصوصاً در کشورهای با تنوع قومی زیاد، از جمله ایران از حساسیت خاصی برخوردار است.

از دیگر سو، پرداختن به موضوع نظام ارزشی و مسأله هویت ملی، در بین دانش‌آموزان از آن روی حائز اهمیت است که دوره نوجوانی به باور بسیاری از صاحب‌نظران، مرحله حساس شکل‌گیری هویت است. عدم درک درست از فرایند هویت‌یابی نوجوانان و نظام ارزشی آنان در این دوران، علاوه بر آنکه می‌تواند برای آنان آسیب‌زا باشد، می‌تواند برای کل جامعه نیز مشکلاتی را در پی داشته باشد.

بر همین اساس، مسأله اساسی این تحقیق مطالعه چگونگی ارتباط بین نظام ارزشی و هویت ملی دانش‌آموزان پسر شهر میاندوآب در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ است.

## مبانی نظری و تجربی

مفهوم اساسی در مکتب کنش متقابل نمادی موضوع «خود» و مسأله چگونگی شکل‌گیری «هویت» است. براساس این نظریه بیان می‌شود که خود و هویت یک کنشگر در نتیجه تعامل با سایر کنشگران شکل می‌گیرد و رشد می‌یابد و بدین ترتیب، ماهیت او



شکل ۱- مدل ارتباط بین ارزش‌ها و هویت ملی

براساس الگوی فوق، ارزش‌ها از طریق نهادهای اجتماعی کننده، مانند خانواده، مدرسه، رسانه‌ها، حکومت، نهادهای مذهبی و اجتماعی وارد ساخت شخصیتی نوجوانان می‌شود و از این طریق قادر است نظام ارزشی نوجوانان را شکل دهد. نظام ارزشی نیز هویت آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. ارزش‌ها از عمده عناصر هر فرهنگی هستند. به باور اینگلهارت وجه تمایز مردم در جوامع مختلف، تفاوت در نگرش‌ها، ارزش‌ها و مهارت‌های اجتماعی است. ارزش‌ها از نظر اینگلهارت می‌توانند موجب تغییر در نظام ارزشی شوند و در صورت بی‌توجهی نظام اجتماعی به تغییرات ایجاد شده در ارزش‌ها باید تغییر و تحول اساسی را در نظام اجتماعی احتمال داد. طبق نظر پارسونز، مکانیسم اصلی حفظ و بقای نظام اجتماعی، فرایند اجتماعی کردن است و برای حفظ امنیت اجتماعی و ملی باید فرایند اجتماعی شدن یا جامعه‌پذیری تسهیل شود. نهادهایی مانند خانواده، مدرسه، حکومت و سایر نهادها وظیفه انتقال ارزش‌ها به کودکان و نوجوانان را به عهده دارند. این نهادها به مرور زمان ارزش‌های اجتماعی را وارد ساخت شخصیتی افراد نموده، هویت ملی و دینی آنان را تا حد زیادی شکل می‌دهند. از آنجا که فرهنگ در برگیرنده ارزش‌ها، گرایش‌ها و رفتارهاست، بنابراین، فرایند درونی کردن ارزش‌ها، گرایش‌ها و رفتارها منجر به اجتماعی شده ناموفق بوده و یا فرایند نامطلوبی را طی کند، باعث ایجاد تزلزل در نظام ارزشی نوجوانان و در نتیجه فراهم شدن زمینه‌های ایجاد تعارض با نظام ارزشی جامعه می‌شود. در صورتی که این تعارض مرتفع نگردد، زمینه‌های بحران در جامعه فراهم می‌شود و در صورت فراگیر شدن، مشارکت

ساخته می‌شود. در این دیدگاه خود به عنوان سلسله مراتبی از هویت‌ها درک می‌شود که به واسطه درجه اهمیت تنظیم شده‌اند و رفتارهای کنشگران را در تعاملات اجتماعی تنظیم می‌کنند.

در دیدگاه‌های امروزی، هویت امری اجتماعی در نظر گرفته می‌شود که حاصل تعاملات افراد با یکدیگر است، بنابراین سیال، متغیر و چندگانه است (جنکینز، ۱۳۹۱: ۵). به موجب نظریه عمومی کنش پارسونز «نظام فرعی هویت» اساس پایدار شخصیت را می‌سازد و می‌تواند بر سایر نظام‌های فرعی و بر روابط میانی‌شان نظارت کند (روشه، ۱۳۸۷: ۱۶۴). کنش اجتماعی در معنای پارسونزی آن شامل همه رفتارهای انسانی است که انگیزه و راهنمای آن معنایی است که کنشگر آنها را در دنیای خارج کشف می‌کند. بنابراین، ویژگی‌های اصلی کنش اجتماعی در حساسیت کنشگر به معانی چیزها و موجوداتی است که در محیط هستند و نیز آگاهی یافتن به این معانی است که در چهار عنصر، کنشگر فردی یا اجتماعی و وضعیت فیزیکی و اجتماعی او تحت تأثیر نمادهایی است که معنا بخش بوده، براساس ارزش‌ها جهت‌یابی کنش را هدایت و تنظیم می‌کنند. در واقع، هویت اجتماعی فرد را همان تعلقات او به گروه‌های اجتماعی عضویتش می‌سازد. ارزش‌ها در زمره مشخصه‌های مهم جوامع و به مثابه پدیده‌هایی اجتماعی، نقش اساسی در شکل‌گیری، کنترل و پیش‌بینی کنش‌ها و گرایش‌های افراد جامعه داشته، عنصری محوری در ساختار فرهنگی جوامع به شمار می‌روند و به علت تأثیرات کنشی عظیمی که در پی دارند، در ابعاد مختلف هویتی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، مذهبی زندگی اعضای جامعه در کوتاه مدت و بلند مدت قابل مشاهده‌اند. هویت اجتماعی امکان برقراری ارتباط پایدار و معنادار با دیگران را- که محور و مبنای زندگی اجتماعی است- فراهم می‌کند. از این رو، درونی شدن ارزش‌ها یکی از مؤلفه‌های هویت ملی محسوب می‌شود. در پژوهش حاضر با این رویکرد به سنجش هویت ملی دانش‌آموزان متوسطه شهر میاندوآب پرداخته شده است.

بوده است و هویت ملی با هفت بعد اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، دینی، فرهنگی و زبانی مورد سنجش قرار گرفته است. نتایج پژوهش نشان داد که: ۱- از روی نمره‌های نظام ارزشی دانش‌آموزان می‌توان هویت ملی آنها را پیش‌بینی کرد. قدرت پیش‌بینی ارزش‌های مذهبی و ارزش‌های اقتصادی بیشتر از ارزش‌های نظری، هنری، سیاسی و اجتماعی است. ۲- مقایسه میانگین نمره‌های ارزش‌ها مؤید آن است که در ارزش‌های هنری و اجتماعی دانش‌آموزان دختر بیشتر از پسران و در مقابل در ارزش‌های نظری، اقتصادی، مذهبی و سیاسی دانش‌آموزان پسر بیشتر از دختران هستند. تفاوت معناداری در ارزش‌های اجتماعی و مذهبی دختران و پسران مشاهده نشد. ۳- مقایسه میانگین نمره‌های هویت دانش‌آموزان نشان‌دهنده آن است که هویت اجتماعی، تاریخی و زبانی دانش‌آموزان پسر از دختران قوی‌تر است و در هویت‌های سیاسی و جغرافیایی دختران قوی‌تر از پسران هستند؛ ولی این تفاوت در هویت ملی، دینی، جغرافیایی و فرهنگی معنادار نیست (عبایی و همکاران، ۱۳۸۹).

تحقیق پیمایشی توکلی (۱۳۷۸) با عنوان «بررسی نظام ارزش‌های دو نسل دختران و مادران» در جامعه آماری مدارس دبیرستانی دخترانه منطقه ۵ آموزش و پرورش تهران با حجم نمونه ۲۰۰ نفری نشان داد: در بررسی ارزش‌های مادی و معنوی، شکاف نسلی میان مادران و دختران وجود ندارد و شکاف نسلی در میان جمعیت نمونه تحقیق تأیید نشد. دو نسل در ارزش‌های مادی تفاوت معناداری ندارند؛ ولی این تفاوت معنادار در سطح ارزش‌های معنوی قابل مشاهده است. اولویت‌های ارزشی دختران عبارتند از: ۱- مذهبی؛ ۲- علمی؛ ۳- تعهد مالی؛ ۴- اخلاقی؛ ۵- امنیت ملی؛ ۶- ثروت؛ ۷- زندگی مرفه. اولویت‌های ارزشی مادران عبارتند از: ۱- تعهد ملی؛ ۲- دینی؛ ۳- امنیت ملی؛ ۴- علمی؛ ۵- اخلاقی؛ ۶- ثروت؛ ۷- زندگی مرفه.

تحقیق مرزآبادی (۱۳۸۷) با عنوان «بررسی ارتباط میان نظام ارزشی نوجوانان و هویت ملی» مطالعه موردی نوجوانان دبیرستان‌های تهران با استفاده از دو پرسشنامه محقق ساخته و ارزش‌های دهگانه شوارتز با انتخاب ۹۸۴ نفر به عنوان حجم نمونه (۳۳۷ دختر و ۶۴۵ پسر) نشان داد که بالاترین میانگین را در بین ارزش‌های دهگانه شوارتز، هم‌نوایی و پایین‌ترین رتبه را سنت‌ها و

نوجوانان در امور و حمایت آنان از دولت کاهش می‌یابد (آزادمرزآبادی، ۱۳۸۷: ۱۲۰).

در مورد چگونگی ارتباط نظام ارزشی و هویت، تحقیقات و مطالعاتی صورت گرفته که برخی از آنها در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته‌اند. پیشینه تحقیقات خارجی موضوع بیشتر به کارهای آلپورت و همکارانش بر می‌گردد. یافته‌های آنان نشان می‌دهد که ارزش‌های اقتصادی و سیاسی مردان بالاتر از زنان و ارزش‌های زیباشناختی، اجتماعی و مذهبی آنان از زنان کمتر است. از نظر آلپورت انسان بالغ و سالم تحت سلطه و نفوذ نظام ارزشی خود رشد می‌کند و حتی اگر نیل به این نظام ارزشی برایش میسر نگردد، او انجام آن را آرزو می‌کند (آلپورت، ۱۳۵۲: ۸۰). لیل‌فورد (۲۰۰۳) در مطالعه خود نشان داد که محیط آموزشی اولویت‌ها و ارزش‌های محصلین و همچنین، ارزیابی آنان از وقایع اطراف و واکنش‌های بعدی آنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Lilford, 2003). یافته‌های فیدر نشان داد بین سن و ارزش‌ها رابطه معناداری وجود دارد (Feather, 2004). تحقیق هاروی و مدلین با استفاده از پرسشنامه آلپورت نشان داد نگرش مثبت به حقوق و آزادی زنان با ارزش‌های اجتماعی همبستگی مثبت مستقیم دارد و با ارزش‌های اقتصادی همبستگی منفی دارد (Harvey & Medlin, 2001). برخی از تحقیقات صورت گرفته در ایران نیز مؤید تحقیقات خارجی است.

استازل و اسلیگمن در تحقیقی به نظام‌های ارزشی متفاوت در بین دانشجویان کانادایی پرداختند. مبنای کار آنها نظام ارزش‌های دهگانه شوارتز بود. آنها درصد بودند تا دریابند که این سیستم ارزشی در بین دانشجویان با اصالت کانادایی و دانشجویان چینی - کانادایی به چه نحوی است. نتایج تحقیقات آنها نشان داد که این دو گروه از نظر سیستم ارزشی با هم متفاوتند؛ چنانکه دانشجویان با اصالت کانادایی به ارزش‌های فردگرایانه همچون موفقیت، لذت‌طلبی و... تمایل داشتند؛ در حالی که دانشجویان با اصالت چینی به شاخصه‌هایی از سیستم ارزشی گرایش داشتند که می‌توان آنها را با عنوان ارزش‌های کل‌گرایانه دسته‌بندی کرد، همچون: سنت‌گرایی، عام‌گرایی، هم‌نوایی و... (Stelzl & Seligmn, 2009).

عبایی و همکاران (۱۳۸۹) در تحقیقی به مطالعه نظام ارزشی و هویت پرداختند. مبنای کار این تحقیق مدل نظام ارزشی آلپورت

در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ به تعداد ۲۴۲۳ نفر هستند. برای تعیین حجم نمونه آماری از فرمول کوکران استفاده شد. حجم نمونه به دست آمده ۲۹۲ نفر بوده است. شیوه نمونه‌گیری از نوع چند مرحله‌ای سهمیه‌ای است و طبقات شامل پایه‌های تحصیلی می‌شود. ابتدا با روش تصادفی ساده تعدادی دبیرستان در شهر میاندوآب انتخاب شد و سپس از هر دبیرستان به نسبت تعداد دانش‌آموزان پایه‌های سه‌گانه به گونه‌ای سهمیه‌ای از هر پایه تحصیلی حجم نمونه انتخاب گردید (جدول ۱).

در تحقیق حاضر متغیر وابسته (هویت ملی) و متغیر مستقل (ارزش‌ها) به شرح زیر تعریف می‌شوند:

#### تعریف متغیرهای تحقیق

ارزش‌ها: ارزش‌ها بیانگر عقاید اصولی هستند که از نظر فردی یا اجتماعی نوعی رفتار برتر شمرده شده و نشان‌دهنده ایمان و اعتقاد راسخ هستند. ارزش‌ها در وجود خود رگه‌هایی از قضاوت یا داوری دارند که حامل نظرها و عقاید فرد مبنی بر اینکه چه چیز درست است و چه چیز نادرست است، هستند (آزادمرزآبادی، ۱۳۸۷: ۱۲۰).

#### نظام ارزشی (متغیر مستقل)

منظور از نظام ارزشی، مجموعه ارزش‌های مرتبط به هم است که رفتارها و کارهای فرد را نظم می‌بخشد و غالباً بدون آگاهی او شکل می‌گیرد. به بیان دیگر، نظام ارزشی عبارت است از ترتیب هرمی مجموعه‌ای از ارزش‌هایی که فرد یا افراد جامعه بدان پایبند هستند و بر رفتار فرد یا افراد بدون آگاهی آنان حاکم است (محمد خلیفه، ۱۳۷۸: ۷۵). رفیع‌پور در تعریف نظام ارزشی می‌گوید وقتی تعداد زیادی از ارزش‌ها در یک شبکه روابط علی و مرتبط با هم قرار می‌گیرند، در واقع یک نوع ارتباط و پیوستگی و تقدم و تأخر را نشان می‌دهند. در آن صورت، صحبت از نظام ارزشی می‌شود (رفیع‌پور، ۱۳۷۸: ۲۷).

لذت‌گرایی به‌دست آورده است و بین‌گرایش نوجوانان به نظام ارزشی و هویت ملی آنان ارتباط معنی‌دار وجود داشته است.

براساس ادبیات نظری و تجربی تحقیق مشخص شد که همه انسان‌ها دارای نظام ارزشی هستند و این نظام ارزشی می‌تواند از فردی به فرد دیگر و از جامعه‌ای به جامعه دیگر متفاوت باشد و مبنای تفاوت‌ها و تشخیص گروه‌های فرهنگی و اجتماعی مختلف است. نظام ارزشی به عنوان راهنمای عمل افراد و جوامع در تفکرات، تصمیم‌گیری‌ها، گرایش‌ها و کنش‌ها عمل می‌کند. نظام ارزشی نقشه راه زندگی فردی و اجتماعی است و نقشی اساسی در شکل‌گیری هویت اجتماعی افراد و همچنین، هویت ملی آنان دارد. اهمیت این بحث به‌ویژه در دوره نوجوانی که مرحله شکل‌گیری هویت اجتماعی افراد است، مضاعف است.

درک درست نظام ارزشی نوجوانان و چگونگی ارتباط آن با شکل‌گیری هویت اجتماعی؛ خصوصاً هویت ملی دانش‌آموزان نوجوان در منطقه‌ای همچون شهر میاندوآب که در چهارراهی استان‌های آذربایجان غربی و شرقی، کردستان و زنجان با تنوعی از قومیت‌ها قرار گرفته است، می‌تواند برای برنامه‌ریزی‌های آتی و حل مسائل برای سازمان‌های مسئول راهگشا باشد.

#### روش پژوهش

نوع تحقیق حاضر کاربردی و ماهیت آن همبستگی و روش مورد استفاده برای ارزیابی فرضیه‌ها پیمایش میدانی است. برای سنجش هویت ملی از پرسشنامه استاندارد فینی<sup>۱</sup> (NIS) و برای سنجش گرایش‌های ارزشی از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. اعتبار پرسشنامه از نوع اعتبار صوری است. سنجش پایایی سؤال‌های پرسشنامه با استفاده از تکنیک آلفای کرونباخ انجام گردید. ضریب آلفای کرونباخ مقیاس هویت ملی ۰/۸۹ بوده، این ضریب برای سؤال‌های مربوط به نظام ارزش‌های شش‌گانه ۰/۸۰ به دست آمد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۱۹ و با توجه به مقیاس اندازه‌گیری داده‌ها از روش‌های آمار استنباطی مناسب استفاده شد.

جامعه آماری دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه شهر میاندوآب

<sup>۲</sup> برای افزایش دقت، حجم نمونه به ۳۰۰ نفر افزایش یافت.

1 National Identity Scale

جدول ۱- جامعه آماری و نمونه

جامعه آماری				جامعه نمونه			
پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	کل	پایه اول	پایه دوم	پایه سوم	کل
۱۳۶۶	۶۰۴	۴۵۳	۲۴۲۳	۱۶۵	۷۳	۵۴	۲۹۲

روشه معتقد است در واقع تعامل مجموعه ارزش‌های انسان به ایجاد نظام ارزشی می‌انجامد که در آن ارزش‌ها به گونه‌ای سلسله‌مراتبی انتظام می‌یابند و براساس نوع ارتباط و ساختاری که واجد آن شرایط هستند، نظام ارزشی متفاوتی را به وجود می‌آورند. در این نظام ارزشی، ارزش‌های متعارض یا رقیب و ارزش‌های مکمل هر دو وجود دارند (توکلی، ۱۳۷۸: ۲۱). راکیچ (۱۹۷۶) نظام ارزشی را این‌گونه تعریف می‌کند: نظم دهی باورها و عقاید فرد که دارای ثبات نسبی است و همچنین، ترجیح دادن هدفی از اهداف موجود یا رفتاری از رفتارهایی که فرد را به این هدف می‌رساند (فرامزی، ۱۳۷۹: ۱۱).

به اعتقاد آلپورت، انسان تحت سلطه و نفوذ نظام ارزشی خود رشد می‌کند و حتی اگر نیل به این آرزو برایش میسر نگردد وی انجام آن را آرزو می‌کند. او مطابق با چنین نظامی ادراکات خود را برمی‌گزیند، به وجدان خویش مراجعه و از بروز رفتار نامناسب جلوگیری می‌کند، رشته عادات ناسازگار را فرو می‌نشانند

و عاداتی هماهنگ با تعهد خود به وجود می‌آورد. به طور خلاصه همزمان با توسعه نظام ارزش‌ها، اعمال نفوذ آنها در لحظات انتخاب شروع می‌شود. این ارزش‌های شخصی پایه فلسفه وحدت بخش زندگی را شکل می‌دهند. ارزش‌ها همان رگه‌ها هستند؛ اما در عین حال نماینده رغبت‌ها و انگیزش‌های عمیق یک شخص نیز محسوب می‌شوند. آلپورت این ارزش‌ها را از یک تحلیل قبلی پیرامون ارزش‌ها که توسط اشپرانگر انجام گرفته بود، استخراج کرد و با او در این نظر موافق بود که هر فرد میزانی از ارزش‌ها را داراست، اما یکی دو تای آنها وجوه مسلط شخصیت یک فرد را تشکیل می‌دهند. آلپورت بر این نظر بود که هر فردی به درجاتی واجد یکی از این تیپ‌های ارزشی است و تعاریف زیر را برای هر یک از ارزش‌ها ارائه می‌کند:

جدول ۲- تعاریف نظری ابعاد نظام ارزش‌ها

متغیر	ابعاد	تعاریف نظری
تغییر ارزش‌ها	نظری	انسان دارای این نوع ارزش دارای علائق نیل به حقیقت است و در تعقیب و تحقق این هدف، به صورت مشخص گرایش شناختی دارد و در پی استدلال است و فردی اهل اندیشه است.
	اقتصادی	آنچه مورد علاقه انسان اقتصادی است، سودمندی اشیا است که از نیازهای اولیه بدنی تا فعالیت‌های علمی دنیای اقتصاد را شامل می‌شود. انسان اقتصادی در روابطش با دیگران بیشتر درصدد برتری داشتن نسبت به آنها از لحاظ ثروت است تا تسلط بر آنها یا خدمت به آنها. گرایش اقتصادی غالباً در تضاد با ارزش‌های دیگر است.
	زیباشناختی	انسان زیباگرا زندگی را سلسله رویدادها می‌داند و از هر تجربه و اثری برای خودش لذت می‌برد (آنچه هست). سنخ زیباگرا قطب مخالف سنخ نظری است، چون اولی به تنوع تجارب و دومی به همسانی تجارب گرایش دارد. او به انسان‌ها علاقه‌مند است.
	اجتماعی	عشق به آدم‌ها بالاترین ارزش برای این سنخ است. او برای دیگران ارزش قایل است. چنین را چیزی بی‌روح و غیر انسانی بداند. چنین فردی کم و بیش گرایش مذهبی دارد.
	سیاسی	انسان سیاسی اساساً مجذوب قدرت است. فعالیت‌های چنین فردی الزاماً به حوزه سیاست منحصر نمی‌شود، بلکه در هر شغلی که باشد، به دنبال قدرت و سلطه است و ریاست می‌کند. کسانی که در حوزه‌های خاص رهبر هستند، معمولاً دارای ارزش‌های سیاسی بالایی‌اند.
مذهبی	بالاترین ارزش انسان مذهبی را می‌توان وحدت و یکپارچگی نامید. او انسانی عارف و اهل تصوف است و می‌کوشد هستی را در کل آن درک کند و خود را به کلیت جامع و فراگیر آن ارتباط می‌دهد.	

برگرفته از عبایی کویایی و همکاران (۱۳۸۹).

هویت ملی (متغیر وابسته): «هویت» تعریف و آگاهی است که فرد یا گروه از خود ارائه می‌کند. هویت هم شناختن خویش و هم معرفی خود به دیگران است. هویت فرد همان برداشت از «خود» است که عبارت است از: «جامعیت اندیشه‌ها و احساساتی که فرد در ارجاع خودش به عنوان یک شناخته عینی (من مفعولی) دارد». البته فرد یا گروه، این تعریف را به واسطه تعاملش با دیگران و یا به عبارتی با نگاه کردن در آینه دیگران از خود به دست می‌آورد (ابوالحسنی، ۱۳۸۸: ۲۶).

از نظر اریکسون، هویت دارای سطوح و بخش‌های گوناگون است و هر فردی دارای چندین هویت است، از جمله هویت شغلی<sup>۱</sup>، سیاسی<sup>۲</sup>، مذهبی، جنسی، جسمی<sup>۳</sup> و ملی (Stanrock, 2001:305-306). هویت ملی در برگزیده حس تعلق و نگرش به یک جامعه بزرگتر (کشور) است (Phinney, 2001:496). هویت ملی در واقع احساس تعهد و تعلق به فرهنگ، تاریخ، سرزمین، زبان و مذهب است که سبب تمایز و افتراق از سایر ملل می‌شود (مؤمنی، ۱۳۹۱: ۵۱). در این پژوهش از پرسشنامه استاندارد شده فینی برای سنجش هویت ملی نمونه تحقیق استفاده گردید. هویت ملی در این تحقیق نمره‌ای است که فرد در این مقیاس می‌گیرد. این مقیاس دارای ۸ سؤال است که با تکنیک طیف لیکرت سنجیده شده است. شاخص‌های این مقیاس عبارتند از: افتخار به ایرانی بودن، احساس تعلق به فرهنگ و تاریخ ایران، داشتن احساس خوب از ایرانی بودن، خود را ایرانی دانستن، افتخار به موارث تاریخی کشور و موارد مشابه.

#### یافته‌ها

از ۳۰۰ نفر پاسخگوی تحقیق حاضر ۵۶/۵ درصد در پایه اول دبیرستان، ۲۵ درصد در پایه دوم و ۱۸/۵ درصد در پایه سوم دبیرستان مشغول تحصیل بودند. میانگین سنی نمونه تحقیق نیز ۱۶/۵ سال بوده است. ارزیابی متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق از

در تحقیق حاضر بر اساس تقسیم‌بندی آلپورت، از نظام‌های ارزشی پرسشنامه تهیه و پیش‌آزمون گردید. نظام ارزشی در این تحقیق نمره‌ای است که فرد در این مقیاس ۴۵ سؤالی می‌گیرد. شاخص‌های این مقیاس عبارتند از:

ارزش اقتصادی: اولویت توسعه اقتصادی در برنامه‌ریزی‌های دولت، حقوق بالا ملاک انتخاب شغل، کسب اعتبار به علت معاشرت با افراد پولدار، دردرساز شدن دوستی با افراد بی‌پول، حلال مشکلات بودن پول، کم‌رنگ شدن ارزش‌های اخلاقی با پولدار شدن، ثروتمند شدن از هر راهی در وضعیت فعلی جامعه.

ارزش‌های اجتماعی: تمایل به فعالیت در مؤسسات عام‌المنفعه، صداقت و راستگویی در روابط اجتماعی، پایبندی به اصول انسانی و نوع دوستی، تمایل به تأسیس مرکز نگهداری کودکان معلول، پایبندی به رعایت حقوق اجتماعی افراد.

ارزش‌های سیاسی: تمایل به مشارکت در انتخابات مجلس و شورای شهر، تمایل به کسب پست‌های دولتی، علاقه‌مندی به پیگیری تحولات سیاسی، تمایل به عضویت و فعالیت در احزاب، اعتقاد به آلوده بودن دنیای سیاست، اعتقاد به وارد شدن به جناح‌بندی‌ها برای کسب اعتبار.

ارزش‌های هنری: تحریک احساسات توسط آثار هنری، علاقه‌مندی به فراگیری رشته‌های هنری، علاقه به مطالعه مجلات هنری، موافقت با تدریس هنر در مدارس، تخصیص بودجه کافی به بخش هنر، تمایل به معاشرت با هنرمندان، تمایل به بازدید از نمایشگاه‌های هنری.

ارزش‌های دینی: اهمیت کتب آسمانی، پایبندی به فرایض دینی، تمایل به تحصیلات حوزوی، علاقه‌مندی به زیارت اماکن مقدس، موافقت با ترویج دین در رسانه‌ها، ضرورت اعتقادات مذهبی برای دوستان، لزوم گرایش به معنویت در دنیای مدرن.

ارزش‌های علمی: مفید بودن تحقیقات علمی در کشف حقیقت، مفید بودن فعالیت علمی در پیشرفت تمدن بشری، توجه بزرگان و رهبران جامعه به پروژه‌های علمی، علاقه به مطالعه مجلات علمی، اولویت توجه به توسعه و پیشرفت علمی.

<sup>1</sup> Occupational Identity

<sup>2</sup> Political Identity

<sup>3</sup> Body Identity

نظر افراد نمونه با شاخص‌های گرایش به مرکز و پراکندگی در جدول (۳) نشان داده شده است.

جدول ۳- آماره‌های توصیفی متغیرهای وابسته و مستقل تحقیق (مبنای ۰ تا ۱۰۰)

متغیر	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی	حداقل	حداکثر
هویت ملی	۷۴/۵	۸/۸	۰/۹	۰/۰۵	۸	۴۰
ارزش اقتصادی	۶۹/۸	۶/۱	۰/۱۵	۰/۶۰	۱۲	۴۲
ارزش اجتماعی	۸۸/۴	۴/۲	۰/۴۷	۰/۰۵	۱۰	۳۰
ارزش سیاسی	۷۷/۷	۵/۱	۰/۱۰	۰/۰۸	۷	۳۶
ارزش هنری	۸۶	۶/۷	۰/۵۳	۰/۱۶	۷	۴۲
ارزش دینی	۸۶/۸	۸/۱	۰/۶۵	۰/۰۸	۸	۴۸
ارزش علمی	۹۴/۴	۴/۱	۰/۸۴	۰/۹۱	۸	۳۰

با میانگین ۷۷/۷ و ارزش اقتصادی با میانگین ۶۹/۸ از ۱۰۰ قرار دارند. با توجه به مقیاس اندازه‌گیری متغیرها برای ارزیابی همبستگی بین متغیر وابسته با متغیرهای مستقل آزمون همبستگی پیرسون اجرا شد و نتایج در جدول (۴) ملاحظه می‌شود.

براساس جدول (۳) میانگین هویت ملی نمونه ۷۴/۵ از ۱۰۰ بوده است. در بین ارزش‌های مورد بررسی نیز به ترتیب ارزش علمی با میانگین ۹۴/۴، ارزش اجتماعی با میانگین ۸۸/۴، ارزش دینی با میانگین ۸۶/۸، ارزش هنری با میانگین ۸۶، ارزش سیاسی

جدول ۴- نتایج جامع آزمون همبستگی بین نظام‌های ارزشی و هویت ملی

متغیرها	ضریب همبستگی	هویت ملی
سیاسی	۰/۱۱۷**	سطح معنی‌داری ۰/۰۴۴
هنری	۰/۱۷۷**	۰/۰۰۲
دینی	۰/۴۵۱**	۰/۰۰۰
علمی	۰/۲۰۵**	۰/۰۰۰
اجتماعی	۰/۱۲۰*	۰/۰۳۸
اقتصادی	-۰/۰۳۲	۰/۵۷۸

فرضیه بعدی اثبات می‌شود.

به عبارتی، هر چقدر افراد مورد مطالعه نسبت به ارزش‌های دینی، علمی، هنری، اجتماعی و سیاسی گرایش بیشتری داشته‌اند هویت ملی‌شان نیز بالاتر بوده است که در این میان دو متغیر ارزش‌های دینی و علمی رابطه قوی‌تری با متغیر هویت ملی داشته‌اند.

همچنین، نتایج تحلیل رگرسیونی عوامل تبیین‌کننده هویت ملی دانش‌آموزان براساس متغیرهای پیش‌بین نظام‌های ارزشی شش‌گانه نشان داد، که از میان «متغیرهای پیش‌بین» تحقیق، تنها

از لحاظ شدت رابطه با هویت ملی به ترتیب متغیر ارزش‌های دینی با ضریب همبستگی ۰/۴۵۱، ارزش‌های علمی با ۰/۲۰۵، ارزش‌های هنری با ۰/۱۷۷، ارزش‌های اجتماعی با شدت رابطه ۰/۱۲۰ و نهایتاً ارزش‌های سیاسی با ۰/۱۱۷ رابطه معنی‌داری با هویت ملی داشته‌اند. از سوی دیگر، هر یک از متغیرهای فوق‌الذکر با هویت ملی رابطه مستقیم معنادار دارند؛ زیرا سطح معناداری آزمون کمتر از آلفای ۰/۵ است؛ ولی ارزش‌های اقتصادی با سطح معناداری ۰/۵۷۸ (بالاتر از آلفای ۰/۵) همبستگی معناداری با هویت ملی نشان نداد. بنابراین، فرضیه اول تحقیق رد و پنج



پیش‌بینی می‌گردد. همچنین، شکل رگرسیونی تبیین شده براساس آزمون تحلیل واریانس انجام شده، خطی است؛ زیرا مقدار آزمون F برای تعیین معنی‌داری اثر متغیرهای مستقل بر هویت ملی در دانش‌آموزان برابر  $F=76/09$  با سطح معنی‌داری  $P = 0/000$  به دست آمده است.

متغیر نظام ارزش دینی در مدل نهایی باقی‌مانده که این متغیر ۲۰ درصد واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌کند. در جدول (۶) ضریب نهایی رگرسیونی چندگانه  $0/45$ ، مجذور آن؛ یعنی ضریب تبیین  $R^2 = 0/204$  و ضریب تبیین تصحیح شده برابر  $0/201$  است که درصد واقعی و اصلاح شده میزان تبیین تغییرات متغیر ملاک توسط متغیر مستقل ارزش دینی ۲۰ درصد است. براین اساس، ۲۰ درصد از تغییرات متغیر ملاک توسط متغیر ارزش دینی

جدول ۵- تحلیل رگرسیون چندمتغیره هویت ملی دانش‌آموزان

ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تبیین	ضریب تبیین تصحیح شده	اشتباه معیار	کمیت F	سطح معنی‌داری
۰/۴۵۲	۰/۲۰۴	۰/۲۰۱	۷/۹۲۰	۷۶/۰۹۳	۰/۰۰۰

جدول ۶- ضرایب متغیرهای پیش‌بین باقی‌مانده در شکل رگرسیونی به روش گام به گام

Sig	T	ضرایب استاندارد شده		متغیرها
		Beta	Std.Error	
۰/۰۰۰	۶/۰۹۲	--	۲/۰۴۶	مقدار ثابت
۰/۰۰۰	۸/۷۲۳	۰/۴۵۲	۰/۰۵۷	ارزش دینی

### نتیجه‌گیری

این پژوهش، سعی در شناخت رابطه نظام‌های ارزشی با هویت ملی دانش‌آموزان داشت. در این راستا، با انجام آزمون‌های آماری بر روی فرضیه‌های پژوهش معلوم گردید که بین ابعاد ارزشی و هویت ملی ارتباط معناداری وجود دارد. ارزش‌ها در حقیقت مبانی شناختی رفتار افراد محسوب می‌شوند و نظام ارزشی قوی باعث قوام هویت ملی می‌شود. در این میان، مشخص گردید که به ترتیب ارزش‌های دینی، علمی، هنری، اجتماعی و سیاسی در بالا بردن قوام هویت ملی نقش بسزایی دارند.

در زمینه رابطه بین ارزش‌های اقتصادی و هویت ملی مشخص شد که رابطه معناداری بین ارزش‌های اقتصادی و هویت ملی وجود ندارد. در تبیین این یافته می‌توان به این نکته اشاره کرد که ارزش‌ها اعتقاد کلی یک فرد و گروه یا جامعه درباره رفتار و اعمال و تفکرات است که در زمره مهمترین عوامل تعیین‌کننده جهت‌های رفتاری

اعضای جامعه و نیز زیربنای نظم اجتماعی لحاظ می‌شود. آنچه مشخصاً مورد علاقه انسان اقتصادی است، سودمندی اشیاست؛ اموری همانند تولید، بازاریابی، معرفی کالا، اعتبارات مالی و تجمع ثروت. گرایش اقتصادی غالباً در تضاد با ارزش‌های دیگر قرار می‌گیرد. او در روابط خود با مردم بیشتر درصدد برتری اقتصادی است. لذا تیپ و گروه‌هایی که گرایش ارزشی اقتصادی بالایی دارند، هویت ملی آنها در سطح بسیار پایینی از نظر همبستگی قرار دارد. نتایج تحقیقات سلیمانپور (۱۳۹۰) ارمکی و غیاثوند (۱۳۸۳) نیز این مطلب را تصدیق می‌نمایند.

رابطه ارزش‌های اجتماعی و هویت ملی با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون تأیید شد. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت افرادی که گرایش به ارزش‌های اجتماعی بالایی دارند، عموماً دارای روحیه ازخودگذشتگی، نوع‌دوستی و دیگرخواهی هستند و رفتار اجتماعی آنها در تعلقات گروهی و احساس تعهدشان نسبت

به گروه‌ها شکل می‌گیرد. دانش‌آموزان گرایش بیشتری به جمع‌گرایی دارند. ارمکی و غیاثوند (۱۳۸۳) در بررسی نظام ارزشی در مناطق فرهنگی و اجتماعی کشور، اکثر ارزش‌های اجتماعی نمره بالایی را به خود اختصاص دادند. به لحاظ هویت ملی مناطق ۵ (لرستان، بوشهر و کرمان) و مناطق ۴ (کرمانشاه و همدان) بیشترین افتخار را ابراز نمودند.

همبستگی معنادار بین ارزش‌های دینی با هویت ملی نشان داد هرچه جوانان و نوجوانان از ارزش‌های دینی قوی برخوردار باشند، هویت ملی آنان نیز تقویت می‌شود. بنابراین، تقویت ارزش‌ها و اعتقادات دینی سبب قوام بخشیدن به هویت ملی است. بر این اساس، می‌توان گفت که ارزش‌های دینی بخش عمده‌ای از هویت ملی ایرانی را تشکیل می‌دهد و در حقیقت، این نتیجه تأیید سخن اندیشمندانی است که دین را یکی از ابعاد اصلی هویت ملی ایرانی می‌دانند.

از سوی دیگر، ارزش سیاسی نیز با هویت ملی همبستگی مستقیم معناداری نشان داد که در تقویت یافته‌های طالبان و همکاران (۱۳۸۹) در مورد همخوانی مشارکت سیاسی و کسب پست‌های دولتی است. یافته‌ها نشان داد هر چه در دانش‌آموزان گرایش برای مشارکت در امور سیاسی، پیگیری تحولات سیاسی کشور و علاقه به عضویت در احزاب سیاسی بیشتر باشد، ارتقای هویت ملی نیز قابل پیش‌بینی است.

گرایش به ارزش‌های زیبایی‌شناختی (هنری) و هویت ملی نیز رابطه مستقیم معناداری نشان داد. این نتایج بیانگر آن است که هر چه دانش‌آموزان گرایش‌های هنری بالایی داشته باشند، این امر در شکل‌گیری هویت ملی آنان نقشی اساسی ایفا می‌کند.

از سوی دیگر، ارزش‌های علمی بالا موجب تقویت هویت ملی است. ارزیابی جایگاه این ارزش با توجه به متغیرهای این تحقیق نشان می‌دهد که ارزش نظری در گرایش‌های ارزشی دانش‌آموزان در وضعیت میانه‌ای قرار دارد. در تبیین این یافته می‌توان ادعان داشت از آنجایی که انسان علمی گرایش شناختی دارد و اهل استدلال و اندیشه است، تعلق و تعهد او در پیوستگی به هویت ملی و آشنایی با ابعاد هویت ملی امری آشکار است و او

پیوندی فعال و مثبت با هویت ملی خویش دارد.

به طور کلی، نتایج مطالعات مختلف نشان داده است که نظام ارزش‌ها شکل‌دهنده هویت‌هاست. ارزش‌ها در حقیقت مبنای شناختی کنش و رفتار افراد هستند و براساس گرایش‌های ارزشی می‌توان هویت ملی افراد را به عنوان بخشی از هویت اجتماعی‌شان به بررسی و مشاهده گذاشته، تحلیل کرد. در واقع، گرایش‌های ارزشی ابعاد هویت فرد را ارتقا داده و قوام بخشیده و نشان‌دهنده جهت‌گیری فرد در مقابل فرهنگ، ملیت و دین و جامعه است، لذا گرایش‌های قوی ارزشی نشانه‌ای از هویت اجتماعی کامل‌تر هستند.

براساس نتایج این تحقیق می‌توان گفت ارزش‌های دینی و نهادینه کردن آن در قیاس با سایر ابعاد نظام ارزشی در افزایش هویت ملی دانش‌آموزان اهمیت بسزایی دارد و برای تقویت هویت ملی در اقشار گوناگون، از جمله قشر حساس و مهم دانش‌آموز که آینده‌ساز جامعه ایرانی است، لازم است تا از طریق فرهنگ‌سازی و اقدامات کارشناسی شده و بدون افراط و تفریط اقدامات مناسبی در این راستا صورت گیرد.

## منابع

- آزاد ارمکی، تقی و غیاثوند، احمد. (۱۳۸۳). «ایران شناسی؛ بررسی وضعیت نظام ارزشی و در مناطق فرهنگی - اجتماعی ایران»، *مطالعات ملی*، ش ۲، صص ۱۳۳-۱۶۰.
- آزاد مرزآبادی، اسفندیار. (۱۳۸۷). «بررسی ارتباط بین نظام ارزشی نوجوانان و هویت ملی آنان»، *مطالعات ملی*، ش ۳۴، صص ۱۱۳-۱۳۲.
- آلپورت، گوردون. (۱۳۵۲). *رشد شخصیت*، ترجمه: فاطمه افتخاری، تهران: امیر کبیر.
- ابوالحسنی، سیدرحیم. (۱۳۸۸). *تعیین و سنجش مولفه‌های هویت ایرانی*، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- توکلی، مهناز. (۱۳۷۸). *بررسی نظام ارزش‌های دو نسل دختران (نسل آفتاب) و مادران*، پایان‌نامه کارشناسی

- Allport, G.W. Vernon, P.E. (1970) *Study of values*, New York, Houghton Mifflin.
- Feather, N.T. (2004) "Value Correlates of Ambivalent Attitude Towards Gender Relations", *Personality and Social Psychology Bulletin*, No.30, p1- 12.
- Harvey, T. & W.P. Medlin, (2001) *A Comparison of College Students Gender Attitudes Within the Fields of Science, Engineering, Humanities and Social Dcience*, www.pserie.psu.edu.
- Jenkins, R. (1996) *Social identity*, London, Routledge.
- Lilford, R.J (2003) "Ethics of Clinical Trials from a Bayesian and Decision Analytic Perspective", *British Medical Journal*, Vol. 326, P 980-981.
- Phinney, J.S. (2001) "Ethnic Identity, Immigration, and Well-Being: An Interactional Perspective". *Journal of Social Issues*, Vol.57, No.3, p.493-511
- Phinney, J.S. & Devich-Navarro, M. (1997) "Variations in Bicultural Identification among African American and Mexican American Adolescents". *Journal of Research on Adolescence*, No.7(1), p 3-32.
- Stelzl, M. and Seligm, C. (2009) "Multiplicity Across Cultures: Multiple National Identities and Multiple Value Systems". *Organization Studies*; No.30, p. 959
- Stanrock, J.W. (2001) *Adolescence*. New York: Mc GrawHill
- ارشد، جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی.
- جنکینز، ریچارد. (۱۳۹۱). *هویت اجتماعی*، ترجمه: تورج یار احمدی، تهران: نشر شیرازه.
- راعی دهقی، مرتضی؛ منوچهر کامگار؛ سعید لندران اصفهانی و ماهان سلاسل. (۱۳۹۰). «پیش‌بینی رضایت شغلی از طریق ارزش‌ها در اعضای هیأت علمی دانشگاه»، *دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی*، ش ۴۶، ص ۱۱-۳.
- روشه، گی. (۱۳۸۷). *جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز*، ترجمه: عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: تبیان.
- سلیمان‌پور، مهرداد. (۱۳۹۰). *رابطه نظام ارزش‌ها و میزان مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه پیام نور میاندوآب*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی. دانشگاه آزاد تبریز.
- طالبان، محمدرضا؛ مبشری، محمد؛ مهرآیین، مصطفی. (۱۳۸۹). «بررسی روند دگرگونی ارزشی در ایران بین سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۵۳»، *دانشنامه علوم اجتماعی تربیت مدرس*، ش ۳، ص ۲۳-۶۳.
- عبایی کوپایی، محمود؛ احقر، قدسی و رمضانپور، فریبا. (۱۳۸۹). «رابطه نظام ارزش‌ها با هویت ملی دانش‌آموزان؛ مطالعه موردی: دانش‌آموزان پسر و دختر مقطع متوسطه شهر تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران جنوب»، *فصلنامه مطالعات ملی*، ش ۴۴، ص ۳-۲۶.
- علمی، محمود. (۱۳۸۸). «گرایش‌ها و اولویت‌های ارزشی دانشجویان و رابطه آن با طبقه اجتماعی»، *جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیستم، شماره پیاپی ۳۴، ش ۲، ص ۱۰۷-۱۳۲.
- مؤمنی، حسن. (۱۳۹۱). «عوامل مؤثر بر هویت ملی در بین دانش‌آموزان مناطق مرزی»، *مطالعات ملی*، سال ۱۳، ش ۵۱، ص ۵۳-۶۸.

